

Aleksandra Kuczyńska-Zonik

Pozamilitarny potencjał i gotowość społeczeństw do obrony narodowej w państwach bałtyckich

Członkostwo w NATO jest podstawowym gwarantem bezpieczeństwa Litwy, Łotwy i Estonii. Jednocześnie państwa te wzmacniają swój potencjał pozamilitarny, rozwijając współpracę międzysektorową, a także promując postawę oporu obywatelskiego. Podczas gdy w obliczu agresji Rosji na Ukrainę wola mieszkańców do przeciwstawienia się agresorowi wzrosła wśród Litwinów i Estończyków, na Łotwie gotowość obywateli do obrony państwa w sytuacji zagrożenia może stanowić poważne wyzwanie.

Znaczenie całościowej (totalnej) obrony narodowej. Wojna rosyjsko-ukraińska udowodniła, że zdolność przeciwstawiania się współczesnym zagrożeniom nie opiera się wyłącznie na zasobach militarnych, ale zależy także od gotowości całego społeczeństwa oraz instytucji państwowych do aktywnego działania. Zadaniem systemu obrony narodowej jest zapewnienie podstawowych potrzeb ludności i ciągłości realizacji najważniejszych funkcji zarządzania państwem w czasie kryzysu, a także wsparcie oddziałów wojskowych przez społeczeństwo. Ponieważ w przypadku ataku militarnego czy sytuacji kryzysowej instytucje administracji państwowej nie mają możliwości zapewnienia ochrony wszystkim obywatelom kraju, mieszkańcy muszą ponieść część odpowiedzialności za siebie i swoich najbliższych. Służy temu całościowy (zwany też kompleksowym lub totalnym) system obronny, oparty na założeniu, że obok rozwijania zdolności militarnych należy promować gotowość obywateli do obrony kraju, stworzyć warunki do przewycięzania sytuacji kryzysowych, a także zapewnić funkcjonowanie ważnych instytucji państwa w tym czasie. W praktyce rolą państwa jest tworzenie systemów planowania i ich koordynacja, wzmacnianie partnerstwa między instytucjami państwowymi, sektorem prywatnym, organizacjami pozarządowymi i obywatelami oraz promowanie wartości patriotycznych i odpowiedzialnej postawy społeczeństwa wobec państwa.

Podczas gdy od lat całościowe podejście do obrony narodowej stosowane jest w Finlandii, obecnie również państwa bałtyckie zaczęły traktować je priorytetowo. Potrzeba zmiany w kierunku obrony totalnej pojawiła się w szczególności po aneksji Krymu w 2014 r., kiedy dostrzeżono złożoność zagrożeń dla bezpieczeństwa. Wyrazem tego było przywrócenie obowiązkowej służby wojskowej na Litwie w 2015 r. i aktualizacja Strategii militarnej w 2016 r. W Estonii kompleksowa obrona narodowa została wpisana w Koncepcję bezpieczeństwa narodowego w 2017 r. oraz Plan Rozwoju Obrony Narodowej na lata 2017-2026 (zob. [„Komentarze IEŚ”, nr 800](#)). Na Łotwie grupa robocza ds. koordynacji obrony narodowej pracuje od 2019 r. Tworzą ją wszyscy ministrowie sektorowi, zapewniając nadzór i koordynację działań.

Wzmacnianie pozamilitarnych zdolności państwa. Działania w tym zakresie dotyczą czterech aspektów. Po pierwsze, celem państw jest budowanie zaufania społecznego do administracji państwowej poprzez komunikację strategiczną. W szczególności Estonia kładzie nacisk na monitorowanie przestrzeni medialnej w kwestiach bezpieczeństwa, koordynowanie i planowanie działań komunikacyjnych, a także informowanie opinii publicznej o zagrożeniu dezinformacją oraz ograniczenie jej wpływu na społeczeństwo. Po drugie, współpraca między sektorem publicznym i pozarządowym ma podnosić zdolności państwa do funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych. Taką rolę mogą pełnić lokalne stowarzyszenia i Kościoły poprzez wspieranie odporności psychicznej członków wspólnot. Wśród praktycznych przykładów można wskazać: szkolenia zrealizowane dla Łotewskiego Związku Myślistwa, podczas których doskonalono umiejętności ratownictwa, wzmocnienie znaczenia samoobrony cywilnej poprzez zwiększenie finansowania i poszerzenie kompetencji Związku Strzelców Litwy czy międzynarodowe ćwiczenia wojskowe „Namejs 2022” na Łotwie, w których wzięły udział także służby ratownictwa medycznego. Po trzecie, rozproszenie i decentralizacja odpowiedzialności oznacza

podział obowiązków w ramach zarządzania kryzysowego pomiędzy odpowiednie ministerstwa w zakresie ich aktywności oraz delegowanie ich wykonania samorządom. Po czwarte, wzmacnianie odporności społecznej odbywa się poprzez kształtowanie odpowiedzialnej postawy wobec kraju i narodu, rozwijanie poczucia przynależności i tożsamości narodowej, doskonalenie krytycznego myślenia i świadomości obywatelskiej, a także umiejętności funkcjonowania w warunkach zwiększonego stresu fizycznego i psychicznego. Litwa obecnie przygotowuje plan rozwoju zdolności społeczeństwa do oporu, obejmujący także obywateli mieszkających za granicą. Z kolei na Łotwie od 2024 r. planowane jest włączenie przedmiotu obrona narodowa do krajowego systemu kształcenia.

Gotowość społeczeństwa do obrony państwa. Mieszkańcy państw bałtyckich uważają, że wojna rosyjsko-ukraińska zagraża ich bezpieczeństwu (odpowiednio 77% Estończyków i Łotyszy oraz 86% Litwinów), a za gwaranta integralności terytorialnej i suwerenności uznają NATO. W 2022 r. największe zaufanie do Sojuszu charakteryzowało Litwinów (niemal 90%) i Estończyków (80%), a najmniejsze Łotyszy (60%). Podobne zróżnicowanie występowało w przypadku zaufania do armii narodowej: na Łotwie było ono najniższe – 72%, nieco wyższe w Estonii – 78%, a najwyższe na Litwie – 82% (średnia UE to 70%) (Standard Eurobarometer 97).

Dane z ostatnich lat wskazują także na różny stopień gotowości mieszkańców państw bałtyckich do obrony kraju w sytuacji zagrożenia militarnego, a wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na wolę walki nie jest jednoznaczny. Spośród narodów państw bałtyckich największą gotowość do obrony wyrażają Estończycy – 81% społeczeństwa uważa za konieczne stawienie oporu zbrojnego w przypadku ataku. Wskaźnik ten jest wyższy o 9 p.p. niż w 2022 r., co oznacza, że w kontekście agresji Rosji na Ukrainę znacząco wzrosła wola obrony, a także przekonanie, że Estonia zdoła stawić opór do czasu przybycia sojuszników (takie stanowisko wyrażało 60% ankietowanych; wzrost o 11 p.p. r/r). Podobnie 53% mieszkańców Litwy byłoby w stanie walczyć z bronią w ręku. Na gotowość obywateli obu państw do obrony wpływają takie czynniki, jak: zaufanie do instytucji publicznych, współpraca sił zbrojnych z sektorem cywilnym, komunikacja instytucji z obywatelami, patriotyzm, sytuacja ekonomiczna, doświadczenia historyczne oraz przekonania światopoglądowe. W przypadku Estonii dodatkowo znaczenie ma bliskość kultury strategicznej państw nordyckich. Inny trend obserwuje się na Łotwie. W 2020 r. 31% społeczeństwa byłoby gotowe do zbrojnej obrony w przypadku inwazji, a 55% – zaangażowałoby się w obronę cywilną bez użycia broni. Jednocześnie niemal jedna trzecia respondentów przyznała, że opuściłaby kraj w przypadku ataku militarnego. W 2022 r. wskaźniki te były jeszcze niższe – tylko 13% respondentów byłoby gotowych bronić Łotwy w oddziałach militarnych, a 48% – w sposób cywilny. Wśród czynników ograniczających gotowość do obrony wymienia się niskie zaufanie do instytucji państwowych, rozczarowanie obecnym tempem rozwoju kraju, brak wiedzy i umiejętności, obawę o bezpieczeństwo rodziny, przekonanie, że obrona cywilnej nie zmieni przebiegu walk, a także niski stopień patriotyzmu. Oznacza to, że agresja Rosji na Ukrainę z jednej strony przyczyniła się do wzrostu poczucia zagrożenia, z drugiej jednak – nie zmieniła całkowicie postaw mieszkańców rosyjskojęzycznych, którzy stanowią największą grupę osób sceptycznych wobec obrony państwa.

Wnioski

1. Kompleksowa obrona narodowa stanowi podstawę systemu bezpieczeństwa państw bałtyckich. Oznacza wzmacnianie zdolności obronnych poprzez gotowość państwa i społeczeństwa do przeciwdziałania zagrożeniom. Litwa, Łotwa i Estonia rozpoczęły wdrażanie mechanizmów kompleksowej obrony narodowej, w szczególności po 2014 r.
2. Po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę wzrosło poparcie dla militarnych ([„Komentarze IEŚ”, nr 652](#)) i pozamilitarnych działań wzmacniających zdolności państwa i społeczeństwa. Dodatkowo doświadczenia wojny rosyjsko-ukraińskiej wskazują na potrzebę uzupełniania kompleksowej obrony narodowej o działania m.in. w zakresie neutralizacji odpadów, zapewniania energii elektrycznej czy budowy schronów.
3. Podczas gdy wysokie wskaźniki poparcia dla NATO i armii narodowych na Litwie i w Estonii, a także gotowość do obrony państwa wśród Litwinów i Estończyków są pozytywnym sygnałem dla rządów tych państw, sytuacja na Łotwie jest szczególnie niepokojąca w obecnych uwarunkowaniach geopolitycznych. Zdolność do przeciwstawienia się agresji militarnej i skuteczna obrona kraju będą bowiem zależały od spójności społecznej oraz chęci i zdolności obywateli do obrony.